

Štefka Batinić

Hrvatski školski muzej, Zagreb

UDK 37-05 Koščević, V.
37-05 Tomašić, I.
371.4(497.5)“1890/1925”

Primljeno: 2007. godine

Pregledni članak

POČECI REFORMNE PEDAGOGIJE U HRVATSKOJ

U radu se prikazuje djelovanje dvojice zagrebačkih učitelja Vjekoslava Koščevića (1866.-1920.) i Ivana Tomašića (1868.-1956.) na promicanju reformne pedagogije – ideja umjetničkog odgoja i radne škole – u Hrvatskoj od kraja 19. stoljeća do početka Prvoga svjetskog rata. Prvu fazu reformne pedagogije u Hrvatskoj karakteriziraju istupi protiv sljedbenika herbartovske pedagogije i pokušaji organiziranog djelovanja putem “Društva za unapređenje uzgoja” (1904.) i časopisa Preporod (1905.).

Ključne riječi: Koščević, Vjekoslav, Tomašić, Ivan, reformna pedagogija, povijest pedagogije, pedagozi, Hrvatska, 1890-1925. godine

Konstatacija Gustava Lindnera kako je “hrvatsko učiteljstvo uvijek išlo u korak s obrazovnim nastojanjima drugih nacija” (Lindner, 1884., str. 930), često citirana u hrvatskim učiteljskim krugovima 19. stoljeća, potvrđuje se i u prvim desetljećima 20. stoljeća, kada se odjeci reformnih pedagoških pokreta iz Europe, prvenstveno iz Njemačke, mogu čuti i u Hrvatskoj.

Pod pojmom *reformna pedagogija* danas se najčešće podrazumijevaju pokušaji obnove škole i odgoja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (Böhm, 1994.). Već se 20-ih godina javljaju prve sistematizacije tih pokušaja (Herget, 1922.), ali i prva sustavna kritička vrednovanja *revolucionarne pedagogije*, kako Georg Grunwald u svom djelu *Die Pädagogik des zwanzigsten Jahrhunderts* (1927.) naziva reformnu pedagogiju. Prikaz reformnih pedagoških pokreta u Njemačkoj dao je 1933. Herman Nohl u knjizi *Die pädagogische Bewegung in Deutschland und ihre Theorie (Pedagoški pokret u Njemačkoj i njegova teorija)*. Nohlova je knjiga postala polazištem mnogih kasnijih prikaza reformnih pedagoških pokreta, bilo da je riječ o općim povijestima pedagogije (Reble, 1951.; Dietrich, 1970.; Blankertz, 1982.) ili o istraživanjima reformne

pedagogije kao povijesno-pedagoškog fenomena: Wilhelm Flitner / Gerhard Kudritzky (1961.), Wolfgang Scheibe (1962.), Jürgen Oelkers (1989.), Herman Röhrs (1991.), Dietrich Benner / Herwart Kemper (1993.), Heinz-Elmar Tenorth (1994.), Andreas Flitner (2001.) i drugi. Neki od njih, kao primjerice Oelkers, osporavaju uvriježeno i dugo vremena nesporno poimanje reformne pedagogije kao povijesnog fenomena odnosno kao pedagoške epohe s određenim zajedničkim obilježjima (Oelkers, 2001.).

U Hrvatskoj Stjepan Pataki objavljuje 1938. godine knjigu *Problemi i pravci reformne pedagogije* u kojoj je naglasak na *idejnom sadržaju* reformne pedagogije s osvrtom na njezine najtipičnije pravce. Iako je pojam *reformna pedagogija* u naslovu, Pataki u knjizi češće rabi pojam *nova pedagogija*. U Minervinoj nakladničkoj cjelini *Nova pedagogija*, u kojoj je objavljena i spomenuta Patakijeva knjiga, izaći će 30-ih godina niz knjiga u kojima se problematiziraju pojedine nove pedagoške koncepcije ili se daju kratki prikazi i sinteze suvremenih pedagoških pokreta.¹ Od niza publikacija koje se bave radnom školom u ovom kontekstu treba istaknuti knjigu Saliha Ljubunčića *Škola rada : idejna i tehnička struktura* (1930.) koja se većim dijelom bavi općim pitanjima i smjerovima te glavnim predstavnicima radne škole.

Za razliku od njemačkog govornog područja, gdje će reformna pedagogija postati zanimljiva istraživačka tema, ne samo povjesničarima školstva i pedagogije nego i suvremenim pedagoškim praktičarima i teoretičarima, reformna pedagogija odnosno *nova škola* i *nova pedagogija* ostaju na margini povijesno-pedagoških istraživanja u Hrvatskoj. Osim knjige Stjepana Jakopovića *Pokret radne škole u Hrvatskoj* (1984.), u Hrvatskoj i nema monografske publikacije koja se s povijesne distance bavi fenomenom reformne pedagogije ili pojedinih njezinih pravaca.

Prihvatimo li ipak činjenicu da se u slučaju reformne pedagogije može govoriti o jednoj pedagoškoj epohi koja, unatoč određenoj sadržajnoj i idejnoj heterogenosti, ima neke zajedničke karakteristike i svoj razvojni slijed, možemo se složiti s Böhmovom periodizacijom prema kojoj postoje tri osnovne faze reformne pedagogije: nastajanje pojedinih reformnih ideja i škola (ca. 1890.-1918.), konsolidacija novih škola i njihova odgojno-teorijska utemeljenja u ukupnom pedagoškom programu (od ca. 1918.) i kritička samorefleksija na domete i granice iznesenih nacrti i programa (ca. od 1925.) (Böhm, 1994.).

Ovaj će se rad prvenstveno baviti prvom fazom te pokušati dati odgovor na pitanje: Što je izazvalo i tko je pokrenulo lavinu reformnih pedagoških ideja i koncepcija i kakva je bila njihova recepcija u Hrvatskoj?

U pedagoškoj se historiografiji najčešćim uzrocima pojave i potrebe za novim odgojnim i obrazovnim konceptima koji su se javili u Europi krajem 19. stoljeća navode posljedice izazvane nekim općim civilizacijskim i društvenim promjenama kao što su ubrzana industrijalizacija, nastajanje velikih gradova, razvoj prirodnih znanosti

---

¹ Riječ je, prije svega, o sljedećim naslovima: *Uzgojni domovi i nastava u prirodi* Franje Higy-Mandića (1934.), *Kolektivni rad u savremenoj školi* (1933.) i *Metoda Montessori u školi* (1934.) Vere Steinhillich.

i tehnike, različiti društveni pokreti (ženski, radnički, pokret mladeži) te razvojem dječje psihologije i utjecajem američke filozofije pragmatizma. Evidentni paralelizam pedagoške reakcije na nove društvene okolnosti u mnogim europskim zemljama, međusobni utjecaji ili odjeci nekih pedagoških koncepcija pokazuju nam kako su ti vanjski impulsi naišli na plodno tlo u pedagoškoj praksi, zasićenoj dotadašnjom školom i pedagogijom.

Posljednje desetljeće 19. stoljeća hrvatskoj je prosvjetnoj stvarnosti pečat dao voditelj vladina Odjela za bogoštovlje i nastavu Izidor Kršnjavi. Pedagogijska i pedagoška scena još uvijek je najvećim dijelom pod utjecajem učitelja okupljenih oko Hrvatskog pedagoško-književnog zbora i časopisa *Napredak*. Njegovim urednikom 1895. godine postaje Stjepan Basariček, koji je uređivao i Zborovu *Knjižnicu za učitelje* i jedan je od urednika *Pedagogijske enciklopedije*. Te će činjenice bitno odrediti, točnije otežati recepciju reformnih pedagoških ideja u Hrvatskoj. Godine 1895. gasi se časopis *Hrvatski učitelj*, a njegovo mjesto 1897. zauzima *Kršćanska škola*, koja nastavlja tradiciju suzdržanosti prema modernizmu. Novopokrenuti pedagoški časopis *Škola* (1890.) promovirat će na svojim stranicama, iako to nije bila njegova misija, i neke reformne ideje. Budući učitelji uče pedagogiju iz Basaričekovih udžbenika koji izlaze u nakladi HPKZ-a. Srednjoškolsko učiteljstvo dobiva svoj časopis *Nastavni vjesnik* (1893.), a budući će srednjoškolski profesori od 1895. svoju pedagošku izobrazbu stjecati na novoutemeljenoj Katedri za pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Hrvatsko školstvo i pedagogija su u drugoj polovini 19. stoljeća, bez sumnje, doživjeli veliki napredak.

Tradicionalna usmjerenost hrvatskih učitelja na pedagoška i prosvjetna događanja na germanskom govornom području dolazi do izražaja i krajem 19. i početkom 20. stoljeća, iako je Vjekoslav Košćević (1866.-1920.), jedan od pionira reformnih pedagoških strujanja u Hrvatskoj, u brošuri *Naša pedagogija* (1895.) najavio odmak od njemačke pedagogije i usmjeravanje na, primjerice, francuska ili ruska pedagoška postignuća.² Time je zapravo najavljen otpor herbartovskoj pedagogiji koju je u Hrvatskoj zastupao Stjepan Basariček, ali ne i otpor novim reformnim pedagoškim pokretima koji su se širili Njemačkom i kojima će na stručnim putovanjima osobno svjedočiti Košćevićev istomišljenik Ivan Tomašić (1868.-1956.).

Može li se Košćevićev članak *Naša pedagogija*, odnosno 1895. godina označiti početkom reformne pedagogije u Hrvatskoj? Pozitivnom odgovoru ide u prilog već spomenuta činjenica otvorenog istupa protiv herbartovske pedagogije i njezinih zagovornika u Hrvatskoj koje Košćević naziva "*našim protivnicima*" koji

---

² Košćevićev je prilog objavljen u karlovačkom *Svjetlu*, a u ovom je radu korišteno njegovo samostalno izdanje (14 str., 11x15 cm), s autorovom rukom pisanim opaskama o Turićevim i Basaričekovim istupima u *Napretku* 1895. godine. Čitav je članak polemički inotiniran, a počinje sljedećom konstatacijom: "*Naša pouka o uzgoju ili pedagogija je na raskršću. Do danas mi smo slijedili Nijemce, a sada je nastalo gibanje protiv tomu. Danas se službeno uvadja u naše škole ideje koje nijesu izvorno njemačke. No stara škola brani svoje stanovište – da Nijemci imaju biti uzor u pedagogiji – pa ba ne bira puno načina borbe, kao što ćemo kasnije vidjeti. Uz sve to ima učitelja, koji se ne boje toga i ostaju kod svoga mnijenja, da valja oči i dalje otvoriti, pa pogledati, što narod od škole očekiva.*" (Košćević, 1895., str. 3)

“doktrinarstvom” i “pedanterijom” koja sve dijeli na stupnjeve (Herbartovi stupnjevi nastave, nap. Š. B.) “ubijaju svaki napredak”. Košćević time sugerira postojanje ili barem nastajanje jake polarizacije u učiteljskoj zajednici. S druge pak strane, bilo bi pretenciozno jednom članku s oskudnom programskom vizijom i zamjetnom osobnom netrepeljivošću prema jednom pedagogu dati tako važno značenje. Stoga ćemo odgovor na ovo pitanje pokušati dati na kraju rada. Prije toga prikazat ćemo genealogiju i kronologiju reformno-pedagoških ideja i pokušaja u Hrvatskoj prije početka Prvoga svjetskog rata, i to na dvije osnovne razine – stručno-komunikacijskoj ili, uvjetno rečeno, teorijskoj (knjige, časopisi, predavanja i sl.) i pedagoško-praktičnoj (nastavni rad).

Pokret za umjetnički odgoj

U Hrvatskoj teško možemo govoriti o nekim autohtonim pedagoškim reakcijama na društvene promjene, ali možemo govoriti o relativno brzom recepciji nekih pedagoških pokreta. Riječ je, prije svega, o pokretu za umjetnički odgoj i pokretu radne škole, čije se refleksije nisu zaustavile samo na informativnoj razini, već su imale odjeka i u praksi.

Pokret za umjetnički odgoj, začet u Engleskoj 70-ih godina 19. stoljeća³, posebno je krajem 19. i početkom 20. stoljeća intenzivan u Njemačkoj, gdje ga se smatra prvim glavnim pedagoškim reformnim pokretom u kojem se ocrtavala nova predodžba o obrazovanju (Scheibe, str. 139.). Snažan poticaj “odgoju za umjetnost pomoću umjetnosti” dala je knjiga *Rembrandt kao odgajatelj (Rembrandt als Erzieher)*, 1889.) Juliusa Langbeha (1851.-1907.). Sličnim su tonom odzvanjala i djela Friedricha Nietschea, Karla Hillebranda, Rudolfa Hildebranda, Paula de Legarda, te posebno Konrada Langea (*Die künstlerische Erziehung der deutschen Jugend*, 1893.). Svi su oni “spas od intelektualističkog pustošenja” (Reble, str. 291.) tražili u umjetnosti. Afirmaciji pokreta i ostvarenju ideja umjetničkog odgoja svojim su djelovanjem pridonijeli Ferdinand Avenarius (1856.-1923.) i Alfred Lichtwark (1852.-1914.). Avenarius već 1887. godine osniva časopis *Kunstwart* koji postaje vrlo popularan i cijenjen u širokim slojevima građanstva te kao takav pogodan za promicanje i populariziranje umjetnosti. Lichtwark je bio učitelj i povjesničar umjetnosti. Od 1889. vodio je hamburški muzej *Kunsthalle*. Muzej je smatrao ne samo zbirkom umjetnina, nego i mjestom obrazovanja naroda. Priređivao je vježbe promatranja umjetničkih djela. Zainteresirao je i okupio širok krug učitelja te je 1896. godine u Hamburgu osnovano i “Učiteljsko društvo za njegovanje umjetničkog obrazovanja u školi” (Lehrervereinigung zur Pflege der künstlerischen Bildung in der Schule). Ipak, najveća je Lichtwarkova zasluga organizacija triju savjetovanja o umjetničkom odgoju. Godine 1901. u Dresdenu je tema bila *Nastava crtanja i likovna umjetnost*, 1903. u Weimaru se raspravljalo o jeziku i književnosti, a 1905. u Hamburgu o glazbi i gimnastici. Ove

---

³ Glavni predstavnici bili su John Ruskin (1819.-1900.), William Morris (1834.-1896.) i Walter Crane (1845.-1915.).

su teme ujedno i područja u kojima je umjetnički odgoj u školi mogao najviše doći do izražaja. Ideja umjetničkog odgoja je u prvom desetljeću 20. stoljeća bila “*snažna pokretačka snaga u pedagoškom svijetu*” (Reble, str. 293.). Međutim, vrlo brzo ju je potisnula 1908. godine u Zürichu najavljena Kerschensteinerova “škola budućnosti”.

Odjeci reformnih pedagoških strujanja u hrvatskim su pedagoškim krugovima do kraja 19. stoljeća prilično skromni. Uz već spomenutu brošuricu *Naša pedagogija* Košćević 1899. godine objavljuje knjigu *Nekoliko opazaka o uzgoju*. Riječ je zbirci njegovih članaka o odgoju objavljivanih najvećim dijelom u *Narodnim novinama*, u kojima se povremeno obruši na Herbarta i herbartovce, a pohvali Tolstoja i Spencera.

U sarajevskom *Školskom vjesniku* Jelica Belović Bernadzikowska (1870.-1946.) tijekom 1897. godine objavljuje raspravu *Naša omladinska literatura*, a tijekom 1898. studiju *Dječja psihologija današnjeg vremena*,⁴ u kojoj daje pregled suvremenih spoznaja i istraživanja te ističe važnost dječje psihologije za odgojni rad.

Rasprava *Naša omladinska literatura* pisana je na temelju godinu dana ranije objavljenog djela *Das Elend unserer Jugendliteratur* (Bijeda naše dječje književnosti) Heinricha Wolgasta (1860.-1920.), jednog od bližih Lichtwarkovih suradnika iz hamburškog kruga učitelja. Wolgast kritizira dotadašnju tendencioznu dječju književnost i traži za djecu samo najbolje, tj. umjetničko djelo. Unutar pokreta za umjetnički odgoj predvodi “pokret za omladinsku književnost” (Jugendschriftenbewegung). Wolgastovi kritički tonovi neće bitnije utjecati na hrvatsku dječju književnost, koja još uvijek najvećim dijelom potječe iz učiteljskog pera opterećenog pedagoškim dociranjem. Je li još netko od hrvatskih učitelja, poput Ivana Tomašića u svojim *Putnim uspomnama*, priznao da je “ogriješio svoju dušu s nekoliko knjižica za mladež” nije nam poznato. “Grižnju savjesti” Tomašiću je ublažavala činjenica da je riječ o prijevodima. Najveći hrvatski “grešnici” na tom polju mirno su i bez grižnje savjesti i dalje radili po starom. Svoje je priznanje Tomašić iznio prije opisa susreta s Wolgastom u Hamburgu 1903. godine:

“Došavši poslije savjesnoga obračuna o svojem ‘književnom radu za mladež’, do navedenoga uvjerenja, usmijelio sam se, da u Hamburgu ipak pohodim Heinricha Wolgasta, koji je u svom djelu ‘Das Elend unserer Jugendliteratur’, Hamburg, im Kommission bei L. Fernau, Leipzig, prvi ‘specifičnu literaturu za mladež’ onako umno raščinio i bez svakoga smilovanja dobro isprašio ledja onima, koji poput obrtnika fabriciraju pogubnu robu te ruke.

Wolgasta je zanimalo, što i mi u opširnu izvatku imademo spomenuto njegovo djelo prikazano od vrle naše spisateljice Belović-Bernadzikowske, pa ipak naša mladež mora jošte uvijek da se truže fabrikatima ‘specifične’ u potpunome smislu ove žalosne riječi, što je tim gore rad toga, jer su kovači tih pilula kod nas po zvanju baš ‘uzgajatelji’, a fabricira ih najviše uz poznatoga nakladnika knjiga ‘sa šarenim omotima’ i druge neke privatne spekulante – žalibože – jedno ‘dobrotvorno’, jedno ‘bogoslovno’ i jedno ‘pedagoško’ društvo. (Tomašić, 1922., str. 92.).

---

⁴ Oba su rada objavljena i kao posebni otisci.

U *Napredak*, s Basaričekom na čelu, teško se probijaju članici koji afirmiraju reformne pedagoške ideje, posebice umjetnički odgoj.⁵ Piše se, doduše, o Tolstojevoj pedagogiji (1895., 1896.), a od početka 20. stoljeća i o novim pedagoškim gibanjima, ali uvijek s priličnim oprezom, pa čak i skepsom.⁶ Širolin časopis *Škola* nešto je blagonakloniji prema idejama umjetničkog odgoja⁷, ali je njegov utjecaj među učiteljima znatno slabiji od *Napretkova*.

Hrvatski pedagoško-književni zbor, kao etablirani nakladnik pedagoške literature, odbija rukopise (ili autore) koji nisu u suglasju s postojećom pedagogijom. O tome kako je početkom 20. stoljeća odbijen njegov nacrt metodičkog priručnika za tjelesni odgoj svjedoči Ivan Tomašić:

“Pozvalo se učiteljstvo, neka ‘Zboru’ podnese točnu osnovu, po kojoj tko želi izraditi koju metodiku. Ja sam podnesao osnovu, po kojoj sam želio izraditi metodiku o tjelesnome uzgajanju školske mladeži. Knjigu sam htio izraditi prema najnovijim rezultatima moderne psiho-fizičke pedagogije. Tadašnji urednik ‘Zborove’ učeljske knjižnice (riječ je o S. Basaričeku, nap. Š. B.) držao je, da ne može dopustiti, da se u hrvatsku pedagogiju, što ju on gradi već oko tridesetak godina, uvlači novi duh i struja, što – po njegovu mnijenju – nemaju vrijednosti kao pedagogija, koju zastupa on. Moja je ponuda odbita, premda sam član ‘Zborova’ odbora.” (Tomašić, 1922., str. 12.)

Košćević i Tomašić pokušavaju u svojim školama⁸ primjenjivati nove metode rada. Istupima u dnevnom tisku i predavanjima nastoje promovirati svoje ideje i za njih pridobiti učitelje i javnost. Godine 1904. okupljaju skupinu od 50-ak entuzijasta i osnivaju “Hrvatsko društvo za unapređenje uzgoja”.⁹ Među utemeljiteljima i članovima Društva bilo je, uz učiteljice i učitelje, sveučilišnih i gimnazijskih profesora, liječnika, činovnika, književnika i trgovaca. Osnovna mu je svrha bila “*unapređivati uzgoj hrvatskoga naroda, šireći u nj zdrave moderne ideje o uzgoju*” (Košćević, 1908., str.

⁵ Ivan Tomašić u svojim *Putnim uspomnama* navodi nekoliko ilustrativnih primjera *Napretkova* stava prema reformnim pedagoškim idejama: “*Bio sam pozvan, da u skupštini ‘Učitelj. društva za grad Zagreb i okolice’ prikažem misli modernoga umjetničkoga pokreta u pedagogiji* (podcrtano u izvorniku, nap. Š. B.). *Ja sam se toj želji svojih drugova i prijatelja odazvao vrlo rado: izložio sam stvar u predavanju praktičnomu i teorijskomu, a zatim sam upozorio na najvažniju literaturu. I premda je ‘Napredak’, glasilo hrvatskoga učiteljstva, člankom češkoga umjetnika Madle-a nastojao za ovo predavanje u našem učiteljstvu pripraviti ‘Stimmung’, da će od svih ideja ovoga pokreta, dok se kristaliziraju, ostati vrlo malo uporabiva, ipak je moje predavanje na slušače učinilo posve drugi dojam.*” (Tomašić, 1922., str. 46.)

Slična se situacija ponovila nekoliko mjeseci kasnije. Tomašić je prije odlaska na svoje treće stručno putovanje (1903.) održao praktično predavanje “*Kako se kod školskih tumačenja raznih znanja i umijeća imadu upotrebiti demonstracije skioptikonom*”. O tome je zabilježio sljedeće: “*I za ovo predavanje potrudilo se je glasilo hrvatskoga učiteljstva ‘Napredak’ da priredi već prije spomenuti ‘Stimmung’; priopćilo je članak učitelja pedagogije na sarajevskoj učiteljskoj školi, g. Lj. Dvornikovića koji zaključuje željom, ‘da nas Bog usčuva snobizma modernih Kunstenthusiasta’.*” (Tomašić, 1922., str. 47.)

⁶ Među ostalima pišu Lj. Dvorniković, J. Turić, J. Škavić i D. Trstenjak.

⁷ Objavljuje priloge Ivana Tomašića.

⁸ Košćević je učitelj u pučkoj školi u Krajiškoj ulici u Zagrebu, a Tomašić u pučkoj školi u zagrebačkom naselju Trnje.

⁹ O radu Društva više u članku A. Vukasovića *Pedagoški pogledi Hrvatskog društva za unapređenje uzgoja 1904–1920. // Zbornik za historiju školstva i prosvjete 2* (1965), str. 139-154.

60.). Društvo je imalo sljedeće sekcije: *glazbeno-deklamatornu, kazališnu, sekciju za promicanje tjelesnog uzgoja, za ferijalne kolonije, za modernu risarsku metodu umjetničkoga smjera i umjetnički ukras škola, za školsku organizaciju te sekciju za proučavanje hrvatske djece i naroda.*

Prvi značajniji pothvat Društva bila je organizacija izložbe *Umjetnost u životu djeteta*. Izložba je otvorena 12. siječnja 1905. godine u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu, a blagonaklonost Gradskog poglavarstva prema organizatorima izložbe nije se ogedala samo u tome što je “*dalo paviljon grijati*”, već i u tome što je “*dalo dopust učiteljima i članovima ovoga društva I. Tomašiću i V. Koščeviću za čitavo vrijeme izložbe i platilo za njih suplenciju, da mogu biti tumači na izložbi; dalo je dopust učiteljicama zabavišta gđicama Olgi Bistrićevoj, Anki Prelesnikovoj i Anki Turčinovoj, da su mogle biti kod kase; odredilo je dva školska podvornika na službu izložbi*” (Koščević, 1908., str. 19.). Na izložbi su bile *risarije* školske mladeži mnogih inozemnih škola koje rade po *modernim principima* – primjerice iz Beča, Brna, Hamburga, Dresdena i drugih gradova u kojima je Tomašić na svojim stručnim putovanjima uspostavio kontakte i suradnju.¹⁰

Izložba je imala velikog odjeka u javnosti. Dogovoreno je i realizirano njezino gostovanje u Budimpešti, a podržali su je “*najslavniji hrvatski slikari, kipari, graditelji, profesori i učitelji risanja*” (Koščević, 1908., str. 21). Izjavu za javnost, u kojoj se hvali *metoda modernoga risanja* koja afirmira načela *promatranja, slobode i rada po naravi*, potpisuju, među ostalima, slikari R. Auer, M. Cl. Crnčić, B. Čikoš, O. Iveković, F. Kovačević, M. C. Medović, I. Tišov i dr., zatim kipari R. Frangeš-Mihanović i R. Valdec te arhitekti H. Bollé i V. Kovačić (Koščević, 1908., str. 25.). Načelo slobode nije se tražilo samo u nastavi crtanja ili u pismenim sastavcima. Po uzoru na “*ruskog Rousseaua*” Tolstoja, Koščević traži slobodnu školu “*koja oslobađa učenikov duh od svih spona*”.¹¹

“Hrvatsko društvo za unapređenje uzgoja” u prvim je godinama svoga postojanja vrlo aktivno. Uspjeh njegova prvog projekta dao mu je poticaj za daljnji rad. Godine 1905. kritički se osvrće na novi *Nacrt nastavne osnove za pučke škole*. Uz rad na afirmaciji umjetničkog odgoja mladeži (izložbe, kazališne predstave) radi i na unapređenju tjelesnog odgoja (*Predstavka gradskom poglavarstvu Zagreba za uređenje igrališta*). Godine 1908. u Umjetničkom je paviljonu organizirana *Izložba materijala*

---

¹⁰ Tomašić je na svom trećem stručnom putovanju 1903. posjetio Graz, Beč, Brno, Prag, Dresden, Leipzig, Halle a. S, Berlin, Hamburg, Bremen, Düsseldorf, Köln, Mainz, Frankfurt a. M., Mannheim, Karlsruhe, Strassburg, Stuttgart, Schaffhausen, Basel, Bern, Luzern, Zürich, St. Gallen, München i Salzburg. Godine 1904. bio je sam, a 1905. zajedno s Koščevićem u Budimpešti. “*Predaleko bi me odvelo, da ovdje sada makar samo i natuknem: što sam i kako sam u svojoj praksi upotriebio od svega, čime sam se okoristio na svojim putovanjima ili iz goleme literature, koju sam povodom pobude sa svojih putovanja proučio u svrhu svoje daljnje stručne naobrazbe*”, piše Tomašić 1906. u *Preporodu*. (Tomašić, I. *Pismo s putovanja*. // *Preporod*, 2(1906)12, str. 180-181.)

¹¹ U nakladi “Hrvatskog društva za unapređenje uzgoja” Koščević 1910. objavljuje knjižicu *Slobodno risanje : sloboda u uzgoju, međe u umjetnosti i metoda slobodnog risanja*. Riječ je o predavanjima što ih je održao na *Informativnom tečaju o slobodnom risanju* od 5. do 7. kolovoza u Zagrebu.

za proučavanje djece¹², a sljedeće godine u zagrebačkom Uboškom domu *Tečaj o modelovanju u pučkoj školi*. Slični su tečajevi održani u Osijeku i Karlovcu. Već pripremljeni *Informativni tečaj za gospodu i gospođe* koji se trebao održati u Zagrebu od 17. do 30. srpnja 1910. godine nije se održao “*jer je tadašnji sveučilišni rektor na zahtjev nastavnoga šefa vlade opozvao društvu već danu dozvolu za predavanje u sveučilišnim prostorijama i uporabu sveučilišnih zbirki za demonstracije predavanja iz prirodnih nauka, i to uz izliku, što su među predavačima i dvojica pučkih učitelja*” (Tomašić, 1921., str. 25). Iz brošure tiskane za ovaj tečaj saznajemo da su predavanja trebali održati: dr. Stjepan Gjurašin (*Iz općenite biologije*), dr. Albert Bazala (*Odabrana poglavlja etike s osobitim obzirom na uzgojna pitanja*), dr. Ante Cividini (*Psihologija djeteta*), Vjekoslav Košćević (*Škola s pomoću rada*)¹³, Ivan Tomašić (*Život i škola*), dr. Branko Drechsler (*Hrvatska književnost u doba preporoda*).

Svojevrsan autsajderski položaj na hrvatskoj pedagoškoj sceni na početku 20. stoljeća, kao i želja za promicanjem i afirmacijom pedagoških ideja što ih je zastupao, nametnuli su Košćeviću jedino logično rješenje – osnivanje časopisa. U siječnju 1905. godine izlazi prvi broj mjesečnika *Preporod, lista za roditelje, učitelje i sve prijatelje mladeži*. Urednik, vlasnik i izdavač svih deset godišta, koliko je časopis izlazio, bio je Vjekoslav Košćević. List je pratio rad “Hrvatskog društva za unapređenje uzgoja”, donosio rasprave i članke o novim pedagoškim gibanjima, objavljivao prikaze knjiga, vijesti iz domaćih i svjetskih časopisa te, naravno, polemizirao s *Napretkom* odnosno s njegovim urednikom Basaričekom. U prva četiri godišta *Preporoda* najzastupljeniji su članci o umjetničkom odgoju, Tolstojevoj pedagogiji i eksperimentalnoj pedagogiji, a od petog godišta (1909.) nalazimo i članke o radnoj školi.

Pokret radne škole

Pokret radne škole smatra se najjačim i najutjecajnijim pokretom reformne pedagogije (Scheibe, 1999., str. 171.). Rad kao odgojno-obrazovno sredstvo bio je prisutan u školi 19. stoljeća (školski vrtovi, ženski i muški ručni rad, školske radionice), ali će s pokretom radne škole dobiti novu funkciju. Unatoč različitim interpretacijama pojma *radna škola*, pa prema tome i različitim strujama unutar samog pokreta, radna je škola nakon 1918. godine postala sinonimom *nove škole*. Imala je svoje istaknute predstavnike u Americi, Njemačkoj, Francuskoj i Rusiji. Jačanjem pokreta radne škole slabio je intenzitet pokreta za umjetnički odgoj.

Kada se 1903. godine za svog posjeta Münchenu Tomašić susreo s Georgom Kerschensteinerom (1854.-1932.), nije mogao znati da je riječ o pedagogu koji će

---

¹² Ideja za temu izložbe vjerojatno je potekla od Tomašića koji je 1902. godine nazočio glavnoj skupštini “Društva za proučavanje djece” u Jeni, a 1906. sudjelovao je na kongresu “Društva za proučavanje djece i staranje za mladež” u Berlinu. (Tomašić, I. *Pismo s putovanja*. // *Preporod*, 2(1906) 12, str. 180-183.)

¹³ Košćević je rad objavio u svom časopisu *Preporod*, a zatim i kao samostalnu publikaciju pod naslovom *Škola s pomoću rada ili Novovjekove ideje o reformi školstva i to: zabavišta, osnovne (pučke), više pučke (građanske) i učiteljske škole* Zagreb, 1912. Na početku rasprave je sljedeća opaska: “*Ovo je rasprava pripravljena za II. Informativni tečaj 1910., koga su gg. Basaričekovci onemogućili.*”

radnu školu proglasiti “školom budućnosti”. Znao je međutim da se radi o “uvaženomu pedagogu”, jednom od “najodlučnijih pobornika moderne pedagoške struje”, kojoj je, s ponosom će istaknuti Tomašić, i on pripadao (Tomašić, 1922., str. 219.). Tomašić dalje objašnjava o kojoj je to pedagoškoj struji riječ: “*Ona nastoji, da uzgoj preporodi time, što bi ga vratila na kolotečimu prirode i to prirode ili naravi uopće te prirode gojenčeve napose.*” (Tomašić, 1922., str. 119.)¹⁴. Kerschensteiner je, zahvaljujući svom dotadašnjem radu, već stekao ugled u pedagoškim krugovima i bio percipiran kao reformator, no njegovo je ime tek od 1908. godine, kada je u Zürichu održao predavanje na temu *Škola budućnosti u duhu Pestalozzija*, odnosno od 1909. kada je to predavanje objavljeno pod naslovom *Škola budućnosti – radna škola*, neraskidivo povezano s pojmom radne škole. Tijekom vremena, a posebice nakon Prvog svjetskog rata, nastat će različiti pravci radne škole.¹⁵

Ideje radne škole dopiru u Hrvatsku krajem prvog desetljeća 20. stoljeća.

V. Košćević i I. Tomašić, kao glavni začetnici reformnih pedagoških ideja u Hrvatskoj, prihvaćaju radnu školu kao logičan razvojni slijed svojih dotadašnjih nastojanja. Stoga se ne može govoriti o napuštanju ideje umjetničkog odgoja, već samo o njezinu stapanju u širi kontekst radne škole, kao općeg načela cjelokupnog školskog rada.

Tomašić u svojoj školi u zagrebačkom Trnju već od početka 20. stoljeća primjenjuje neka načela reformne pedagogije. Činjenica da je ujedno i ravnatelj škole sigurno je bila olakšavajuća okolnost. Pisma što ih je dobivao od mnogih inozemnih pedagoga i učitelja nerijetko su bila naslovljena na njega kao “direktora reformne škole u Zagrebu”. Kako se doista radilo u trnjanskoj školi opisao je u referatu, što ga je 1909. godine održao u na I. općem austrijskom školsko-reformnom savjetovanju u Gmundenu. Polazeći od pretpostavke da je “život sam najbolja škola” i da škola mora biti što bliža stvarnom životu, Tomašić kaže: “*Zato je naša škola, baš kao njezin uzor – život, radionica. Osnova svakog rada u našoj školi je slobodna dječja igra, koja je – kao oponašanje najrazličitijih poslova odraslih – njihov istinski izvor. Iz te se osnove razvija kao prvi stupanj svjesna, namjerna igra pokreta, a kao drugi stupanj, rad u pravom smislu*” (Tomašić, 1909., str. 5). U referatu nadalje opisuje uređenje školskog igrališta i školskog vrta, posjeti učenika botaničkom vrtu, tvornicama, muzejima, odlasci u kino i kazalište, organiziranje izleta i sl.

Kako je već spomenuto, od 1909. godine o radnoj školi može se čitati i u hrvatskoj pedagoškoj periodici. Košćević u *Preporodu* objavljuje članak *Škola s pomoću rada* u kojem prema francuskom izvorniku¹⁶ piše o američkim školama nadahnutim načelom “Learning by doing”. Tijekom 1910. i 1911. godine u nastavcima objavljuje opsežnu

¹⁴ Tomašić se kasnije priklonio ideji prirodnog odgoja Ewalda Haufe, o čijem djelu je pisao u *Hrvatskom učitelju* 1924. godine. Njegovo poznanstvo s Haufeom potječe iz 1909. godine, kada je referatom *Reformversuche in der zagreber Trnjaner-Volksschule* (Reformni pokušaji u zagrebačkoj trnjanskoj osnovnoj školi) sudjelovao na I. općem austrijskom školsko-reformnom savjetovanju u Gmundenu.

¹⁵ Najpoznatiji su bili Kerschensteinerova *radna škola* manualnog tipa, Gaudigova *škola slobodnog duhovnog rada* i *proizvodna škola* koju su zastupali Oestreich i Blonskij.

¹⁶ Buyse, O. *Methodes américaines d'éducation générale et technique*. Paris, 1909.

raspravu *Škola s pomoću rada*, koju će 1912. objaviti i kao samostalnu publikaciju (v. bilješku 13). Oslanjajući se na već spomenuti francuski izvornik, Košćević se često poziva na Deweya i Le Bona. Pod istim naslovom (*Škola s pomoću rada*) piše u *Preporodu* 1914. godine o njemačkoj radnoj školi, ne skrivajući svoj zazor od njemačke pedagogije, pa bila ona i pedagogija radne škole.¹⁷ Zaključak što ga Košćević daje na kraju rasprave najbolje ilustrira shvaćanje i prihvaćanje radne škole i uopće reformne pedagogije u prvoj fazi njezina razvoja: “*Napokon velimo svojim prijateljima: Škole s pomoću rada nitko još nije pravo opisao ni priveo u život, ali je vrlo mnogo ljudi osjećaju u srcu. Zato vam ne kažemo ni da modelujete, ni da kujete, ni da stolarite, nego velimo: Radite, što bilo da bilo! Ma slagali od rasječenih starih čepova ornamente za okvire slika! Radite, duh je sve, slovo je ništa, iz rada duh će sam doći, i vi ćete ga vidjeti!*” (Košćević, 1914., str. 119.).

Napredak također donosi nekoliko članaka o radnoj školi.¹⁸ Prvi u Hrvatskoj objavljuje prilog o metodi poučavanja Marie Montessori¹⁹. Opetovano se, kao i u Košćevićevu *Preporodu*, piše o Tolstojevoj pedagogiji, ustupa se veliki prostor promociji eksperimentalne pedagogije iz pera Paje Radosavljevića²⁰, ne izostavlja se *obzor po pedagoškom svijetu*, no ništa se ne prepušta slučaju. Urednik s najdužim uredničkim stažom i vjerni mu pomoćnici znaju kako ne smiju ignorirati što se u pedagoškom svijetu događa, ali jednako tako znaju i kako to prezentirati.

Prvi svjetski rat zaustavit će entuzijazam začetnika reformne pedagogije u Hrvatskoj. Gasi se časopis *Preporod*, “Hrvatsko društvo za unapređenje uzgoja” također posustaje, kao i njegov utemeljitelj Košćević, koji umire 1920. godine. Ivan Tomašić će u časopisu *Hrvatski učitelj* (1921.-1925.) nastaviti promovirati ideje *nove škole*, a serijom članaka pod zajedničkim naslovom *Iz mojih putnih uspomena* podsjetit će na svoj doprinos prihvaćanju ideja reformne pedagogije u Hrvatskoj na početku “stoljeća djeteta”.

Zaključak

Zahvaljujući entuzijazmu dvojice učitelja u Hrvatskoj možemo govoriti o reformnoj pedagogiji prije Prvoga svjetskog rata – točnije o gotovo jednom desetljeću (1895.-

---

¹⁷ “*Prikazali smo ovdje školu s pomoću rada u Njemačkoj. Pa što vidimo? Ono, što i u svoj njemačkoj pedagogiji: sve je u službi intelektualnoj strani uzgoja. Sve se radi, da se nešto nauči. Nije čudo, da je iz takova naroda mogao proisteći Herbart i da ga tamo vole: ta razumiju se, ide iz duše u dušu.*” (Košćević, 1914., str. 86.)

¹⁸ D. Trstenjak. *Škola rada*. // *Napredak*, 53(1912)3, 116-122; Š. Kerschensteinerovo shvaćanje radne škole. // *Napredak*, 53(1912)6, 281-283.

¹⁹ Prilog pod naslovom *Montessoriova metoda obučavanja u pisanju i čitanju* napisao je Ljudevit Krajačić (*Napredak*, 53(1912), br. 5 i 6, str. 214-217, 264-268). Zanimljivo je da autor ne zna kako je riječ o ženi, što je vidljivo ne samo iz naslova, nego i iz čitavog priloga.

²⁰ Radosavljević je stalni *Napretkov* suradnik od 1909. do 1914., a HPKZ u svojoj Knjižnici za učitelje od 1908. do 1912. objavljuje njegove knjige *Uvod u eksperimentalnu psihologiju* i *Uvod u eksperimentalnu pedagogiju*.

1904.) pojedinačnih istupa protiv herbartovske pedagogije i njezinih sljedbenika u Hrvatskoj (Koščević) i prikupljanju iskustava o reformnim pedagoškim nastojanjima u srednjoeuropskim zemljama (Tomašić) te o jednom desetljeću (1904.-1914.) pokušaja organiziranog djelovanja kroz “Hrvatsko društvo za unapređenje uzgoja” i časopis *Preporod*. Evidentni eklekticizam, neartikuliranost i nedovoljna osmišljenost njihova djelovanja vjerojatno su, samo manjim dijelom, razlogom relativno slabe recepcije ideja reformne pedagogije među hrvatskim učiteljstvom. Njegova se inertnost može objasniti i određenim stručnim oportunistom kao i povjerenjem u postojeće autoritete.

U svakom slučaju, možemo zaključiti da su reformni pokušaji dvojice zagrebačkih učitelja odigrali važnu ulogu u promicanju novih i drugačijih pedagoških ideja i koncepcija u Hrvatskoj. Oni su senzibilizirali stručnu javnost i pripremili teren za lakšu i bržu recepciju reformne pedagogije, prije svega pokreta radne škole u Hrvatskoj nakon Prvoga svjetskog rata.

IZVORI I LITERATURA

1. Belović-Bernadzikowska, Jelica, *Dječja psihologija današnjeg vremena*, Sarajevo, 1898.
2. Belović-Bernadzikowska, Jelica, *Naša omladinska literatura*, Sarajevo, 1897.
3. Benner, D; Kemper, H., *Theorie und Geschichte der Reformpädagogik, Teil 2: Die Pädagogische Bewegung von der Jahrhundertwende bis zum Ende der Weimarer Republik*, Beltz Verlag, Weinheim und Basel, 2003.
4. Blankertz, Herwig, *Die Geschichte der Pädagogik von der Aufklärung bis zum Gegenwart*, Büchse der Pandora, Wetzlar, 1982.
5. Bohm, Winfrid, *Wörterbuch der Pädagogik*, Kröner, Stuttgart, 1994.
6. Dietrich, Theo, *Geschichte der Pädagogik in Beispielen : 18.-20. Jahrhundert*, Verlag Julius Klinkhardt, Bad Heilbrunn, 1970.
7. Flitner, Andreas, *Reform der Erziehung : Impulse des 20. Jahrhunderts*, Beltz, Weinheim und Basel, 2001.
8. Grunwald, Georg, *Die Pädagogik des zwanzigsten Jahrhunderts*, Herder, Freiburg, 1927.
9. Herget, A., *Die wichtigsten Strömungen im pädagogischen Leben der Gegenwart*, Schulwissenschaftlicher Verlag A. Haase, Prag-Leipzig-Wien, 1922.
10. Higy-Mandić, Franjo, *Uzgojni domovi i nastava u prirodi*, Minerva, Zagreb, 1934.
11. *Informativni tečaj za gospodu i gospođe u Zagrebu*, Zagreb, 1910.
12. Jakopović, Stjepan *Pokret radne škole u Hrvatskoj*, Školske novine, Zagreb, 1984.
13. Koščević, Vjekoslav, *Naša pedagogija*, Karlovac, 1895.
14. Koščević, Vjekoslav, *Nekoliko opazaka o uzgoju*, Bjelovar, 1899.
15. Koščević, Vjekoslav, *Hrvatsko društvo za unapređenje uzgoja*, Izdanje Društva, Zagreb, 1908.
16. Koščević, Vjekoslav, *Slobodno risanje : sloboda u uzgoju, međe u umjetnosti i metoda slobodnog risanja*, Zagreb, 1910.
17. Koščević, Vjekoslav, *Škola s pomoću rada ili Novovjeke ideje o reformi školstva...*, Zagreb, 1912.
18. Lindner, Gustav Ad., *Enzyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde mit besonderer Berücksichtigung des Volksschulwesens*, Verlag von A. Pichler's Witwe & Sohn, Wien & Leipzig, 1884.

19. Ljubunčić, Salih, *Škola rada : idejna i tehnička struktura*, Zagreb, 1930.
20. Nohl, Herman, *Die pädagogische Bewegung in Deutschland und ihre Theorie*, Verlag G. Schulte-Bulmke, Frankfurt a. M., 1935.
21. Oelkers, Jürgen, *Reformpädagogik : eine kritische Dogmengeschichte*, Juventa Verlag, Weinheim und München, 2005.
22. Ogrizović, Mihajlo: Pokret za umjetnički odgoj, *Pedagoški rad* 18, Zagreb, 1963., br. 9-10, str. 381-398.
23. Pataki, Stjepan, *Problemi i pravci reformne pedagogije*, Minerva, Zagreb, 1938.
24. Reble, Albert, *Geschichte der Pädagogik*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1995.
25. Scheibe, Wolfgang, *Die reformpädagogische Bewegung 1900-1932*, Beltz, Weinheim und Basel, 1999.
26. Stein-Ehrlich, Vera, *Kolektivni rad u savremenoj školi*, Minerva, Zagreb, 1933.
27. Stein-Ehrlich, Vera, *Metoda Montessori u školi*, Minerva, Zagreb, 1934.
28. Tomašić, Ivan, *Reformversuche in der zagreber Trnjaner-Volksschule*, (rukopis), Arhivska zbirka HŠM-a, OF Tomašić Ivan, A-1018
29. Tomašić, Ivan: Iz mojih putnih uspomena. *Hrvatski učitelj* 2. Zagreb, 1922., br. 1-12, str. 10-12, 45-47, 89-95, 153-164, 218-226, 338-347.
30. Tomašić, Ivan: Pismo s putovanja, *Preporod* 2, Zagreb, 1906., br. 12, str. 180-181.
31. Tomašić, Ivan: Vjekoslav Košćević, *Hrvatski učitelj* 1, Zagreb, 1921., str. 24-26.
32. Vukasović, Ante: Pedagoški pogledi Hrvatskog društva za unapređenje. *Zbornik za historiju školstva i prosvjete* 2, Zagreb, 1965., str. 139-154.
33. Wolgast, Heinrich, *Das Elend unserer Jugendliteratur*, Verlag Ernst Wunderlich, Leipzig, 1922.

Štefka Batinić

(Summary)

THE BEGINNINGS OF REFORM PEDAGOGY IN CROATIA

The beginnings of reform pedagogy in Croatia relate to the work of two professors from Zagreb - Vjekoslav Košćević (1866-1920) and Ivan Tomašić (1868-1956). The reformation of pedagogic activities in Croatia started in the late 19th century when Košćević expressed his disagreement with Herbat's pedagogy and its followers. In the early 20th century his follower Tomašić traveled across Central Europe in order to gather experience and get acquainted with the key persons of the artistic pedagogy movement.

The founding of the Croatian Society for Pedagogic Development in 1904 and "Preporod" magazine in 1905 marked the beginning of the decade of organized activity in the promotion of reform pedagogy - first the idea of artistic pedagogy and later the working school idea.

Evident eclecticism, lack of articulation and insufficient envisagement of the first phase of reform pedagogy on the one side, and certain opportunism and confidence in the existing pedagogic authorities on the other were the reasons for relatively weak reception of reform pedagogy in Croatia up until the First World War. However, the work of two professors from Zagreb played a major role in raising sensitivity of the expert public for the matter, that later facilitated faster and easier reception of reform pedagogy in Croatia, primarily the working school idea, after the First World War.

Key words: Koščević, Vjekoslav, Tomašić, Ivan, reform pedagogy, history of pedagogy, pedagogues, Croatia, 1890-1925